

ÉRTEKEZÉSEK
A PHILOSOPHIAI ÉS TÁRSADALMI
TUDOMÁNYOK

KÖRÉBŐL
A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL
SZERKESZTI

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

OSZTÁLYTITKÁR
I. KÖTET. 4. SZÁM.

CONSTANT BENJÁMIN
ÉS AZ
ALKOTMÁNYOS ÁLLAM TANA

BALOGH ARTHUR

LEV. TAGTÓL
(Felolvasta A Tud. Akadémiában 1914. DECEMBER 7-ÉN.)

Ara 60 fillér

BUDAPEST
KIADJA A MAOYAK TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1915'

I.

A politikai elméletek vagy megelőzik az államéletnek tényleges alakulását, nem ritkán mérvadó hatást, gyakorolván erre, vagy követik az államfejlődést, a tudomány fegyverével igyekezvén a kialakult, állami viszonyokat, intézményeket magyarázni, helyességüket vagy elfogadhatatlanságukat bírálva kimutatni.

Locke, Montesquieu és Rousseau tanai előzik meg az 1789. évi francia nemzetgyűlést, mely a szárazföldi Európában a modern alkotmányos, népképviselői állam alapjait lerakja.

Ezek közül az utóbbi minden történeti tapasztalattól eltekintve tisztán a szabadságnak az ész által felismert követelményeiből vezeti le a politikai szervezetet. Montesquieu tanait az angol alkotmányból véli leolvashatni.

Míg Locke-nál a természetjog a pozitív alkotmányi alappal egyesül.

Az alkotmányos állam tana, a modern állam alapjainak kifejtése a XVII. századra megy vissza, Locke-ra, ki — miután Angliában a királyságnak minden törekvése a középkori rendi monarchia helyén az abszolút királyságot létrehozni, megghiúsult s az 1688. évi forradalom által a trónra hívott új dynastia már az isteni jogra való hivatkozással nem igényelhetette a korlátlan hatalmat — részint a természetjogra, részint a történetileg kifejlettre támaszkodva az előállott új alkotmányjogi helyzetet először viszi át az elméletbe s az alkotmányos állam tanát elsőnek fejti ki.

A társasági szerződés által az egyesnek csupán az államcél által indokolt, tehát korlátolt alávetése; az államalapítás

a hatalmak elválasztása, a törvényhozásiján a nép részesedése, az adóztatási jognak a nép képviselői beleegyezéséhez kötése; a törvény uralma, a végrehajtó hatalomnak a törvényhozó alá rendelése — az alkotmányos államnak mindezen alapjai nála már megtalálhatók, mikhez tanításában lényeges elemként a nyíltan kimondott népsuverainitás is ott van.

Locke mégis nem közvetlenül, hanem inkább ama hatás által, melyet követőire gyakorolt, volt nagy befolyással az alkotmányos állam tanának kifejlődésére.

Montesquieu-nek rá támaszkodó tanítása, mely az angol alkotmányba mindenesetre többet magyarázott bele, mint a mennyi benne volt, a mit azonban kora nem vett észre és tanait ennek daczára mint a fejedelmi absolutismustól való szabadulás eszközeit lelkesen felkarolta; Blackstone, ki mindkét előbbi után indulva, először adja az angol jognak rendszeres kifejtését; De Lolme, az angol alkotmánynak Montesquieu cs Blackstone szellemében népszerűsítője; Sieves, a Rousseau elveinek több irányban módosítója, e tanak későbbi figyelmet érdemlő fő képviselői.

Az alkotmányos államnak a XVII. században kezdődő, a XIX. század közepén jórészt befejezést nyerő, ez időben már az államéletben is általánosan megvalósuló tana. a mint a XVIII. század végén és a XIX. század elején, mint tulajdonképpén a rendiből állampolgárrivá váló társadalomnak az államban egészen új elhelyezkedést kívánó politikai törekvéseinek foglalata, előttünk áll. fő eszméit szintén részint a természetjogtól nyeri, részint az angol alkotmányos állapotoknak attól a felfogásától, a hogyan ezeket Montesquieu után helyesen megismerni vélték.

A természetjog népsuverainitásától nem vehette át e tan a népakarat korlátlan uralmát, ha a monarchikus államforma mellett ki akart tartani. De átvette azt a gondolatot, hogy az állam szabad és jogilag mindenesetre egyenlő emberek társulása. Átvette a Rousseau-féle közakarat tanában rejlő azt a gondolatot, hogy a souverain hatalomnak célja csak a köz java, az egyetemes érdek és nem bármiféle részérdek lehet.

Montesquieu-től átvette a vegyes államformának már ugyancsak Locke-ra visszamenő eszméjét, melyben ő a hatalmak megosztása mellett a szabadság megvalósulását látta.

Polgári jogok, a hatalmak megosztása, népképviselőt, ennek a törvényhozásra és adómegszavazásra kiterjedő hatásköre, a végrehajtás szerveinek felelőssége, független bíróság az alkotmányos állam épületének az elmélet szerint fő oszlopai, a fő intézmények, melyek közt a nemzeteknek a szabadság eszméjétől áthatott új állami életökre berendezkedni kell.

Az új elvek első, sajátos felfogású megvalósulása, az elmélet által kifejtett tanok mérvadó befolyása alatt, az ember és polgár jogainak 1780 augusztus 26-iki francia declaratiójában, majd az 1791. évi francia alkotmányjában áll előttünk.

Az alkotmányos állam tana azonban, a mint a XIX. század elején a continensen, nevezetesen a francziáknál, megjelenik, közvetlenül nem a népsouverainitást a királysággal összeegyeztetni hiába igyekvő 1791. évi, hanem az 1811. évi francia alkotmányhoz kapcsolódik, mely a népsouverainitás elvetésével a királyság önkorlátozásán épül fel és a németeknek is, nevezetesen az alkotmányosságra legkorábban áttért, délnémet államoknak, mintaképpül szolgált.

Miinek az új alkotmányos állami tannak első rendszeres kifejítője Constant Henjamin.

Mindenesetre legkiválóbb képviselője annak a francia alkotmányos irányzatnak, mely a főleg Koyer-Collard és Guizot által képviselt doctrinaire iskolával ugyan nem egyben megegyezik (a népsouverainitás elvetése, kitarás a királyság mellett, két kamararendszer, korlátolt választójog stb.). De különbözik tőle abban, hogy a királyi hatalmat, melyet a doctrinairek mint történeti jogon nyugvó (legitimitás), önálló, a parlament irányzó lefolyásától mentes hatalmat tekintenek, inkább megszorítani igyekeznek; egyáltalán az állam monarchikus és aristokratikus elemeinek a másik iránynál kisebb jelentőséget tulajdonít vagy ezt legalább a jövőben csökkenni gondolja, vagyis demokratikus irányú. Emellett főleg abban, hogy egyáltalán a szabadság nagyobb mérvét kívánja, liberális irányánál fogva.

A múlt század elejének francia liberálisait tévesen tekintik a forradalom hívei utódainak.

Nem állítható, hogy az alkotmányosság valódi követelményeit összezavarták volna a XVIII. század végének szertelen szabadsági és egyenlőség! tanával és törekvéseivel. Jelszavuk

ugyan szintén a szabadság, de szellemük, (elfogásuk ennek megvalósítását illetőleg épen nem forradalmi. Elvetik a népsouverainitást, az általános választójogot, szükségesnek látják a királyságot, melyet a hatalmak egyensúlyozásával akarnak mérsékelni s az égvén autonómiájával egyenlő értékűnek tartják a közszabadságot. A parlamenti kormányrendszer mellett való sikrusszállásuk főoka. hogy felfogásuk szerint legjobban ez a kormányrendszer képes biztosítani a szabadságot. Általában az 1814. évi alkotmány alapján állanak, nem mintha az abban lefektetett politikai szervezetet oly tökéletesnek tartanák, mint a doctrinák, hanem mert alkalmas átmenetnek látták egy jobbhoz.

II.

Constant közéleti alakja, jelleme, politikai pályája lehet nem rokonszenves.

Annyit mindenesetre el kell ismernünk, hogy nagyon ellentétes vonásokat egyesít magában.

Liberális — mondja egy méltatója — anélkül, hogy optimista lenne. Nincs benne semmi vallásos érzet és egész életén át könyvet ír a vallásról, melynek minden tiszteletet megad. Igen gyöngéerkölcsű és mégis egész politikai rendszerét az erkölcsi törvény tiszteletére alapítja. Csodálatosan egyenesen gondolkozásai és rendkívül habozó magatartásai. Ajándékot fogad el anélkül, hogy eladná meggyőződését

Bármi legyen a részben ítéletünk, az a hűt adományban kiváló érdeme nem tagadható.

El nem vitatható ugyanis, hogy a* alkotmányos állam tanánála nem egy tekintetben új megvilágításban, új felfogással jelenik meg s annak több kérdését a tudományban előbbre vinni segítette. Az alkotmányos államot ép abban az időben, midőn a szárazföldi Európában megvalósulása általánosan megindulóban van, a maga egészében, összes követelményeivel rendszeresen először ő mutatja be. Tekintélye egyaránt nagy a parlamentekben, publicistikákban és tudományban. Az alkotmányos állam tanainak mintaszerű foglalátát látják irataiban.

¹⁾ Faguet: B. Constant. Revue des deux-mondes 1888. júniusi füz.

Még azok is, kik nem lelkesednek érte. elismerik, hogy a régi tanok tiszta visszaadása s egyes részletek finom kidolgozása által nagy hatást gyakorolt.

Hogy korának legkiválóbb publicistája, senki se tagadja. Bátorságát, lankadatlanságát az általa képviselt eszmékért való küzdelemben ép úgy elismerik, mint megfigyeléseinek, észrevételeinek finomságát és mindig választékos iróniáját. Elveit sohase tagadta meg Írásaiban. Tévedéseit nem vonakodott beismerni.

Chateaubriand szerint, kinek *Monarchie selon la Charte* (1816) című munkája nem más, mint a Constant tanainak paraphrasisa, Voltaire után a legszemlélesebb.¹⁾

Laboulaye «Count de politique constitutionnelle»-jét a legbiztosabb útmutatónak nevezi a tanuló, a publicista s a törvényhozó számára egyaránt, mely az igazság és szaliadság nem változó elveinek védelmét foglalja magában.²⁾

Mohl Róbert tárgyilagos bírálata szerint munkáját (*Reflexions*) túlzás nélkül az alkotmányos állam modern tanának alapköveként kell tekintenünk, melynek legtöbb tétele feltétlen tetszéssel találkozott.³⁾

És a tudománynak nem kisebb embere, mint Stein Lőrincz mondja róla: »Rövidebben, tisztábban és mélyebben senki se állapította meg azokat az igazságokat, melyeken az alkotmányos királyság nyugszik; jellemzőbben senki se jelölte meg az alkotmány és közigazgatás, a törvényhozás és végrehajtás organikus különbségét. Mily kevesen olvassák ma ezt az iratot,⁴⁾ mely pedig annyi phrasist feleslegessé tenne!⁵⁾

Bár munkái⁴⁾ tulajdonképen nem tudományos, hanem

¹⁾ Mémoires. VIII. 113. l.

²⁾ Avertissement is Introduction.

³⁾ Geschichte u. Lit. d. Staats Wissenschaften. I. 301. I.

⁴⁾ Reflexions wir le« const it útion». 1814.

⁵⁾ Verwaltungslehre (Jic vollziehende Gewalt). I. 362. I.

⁶⁾ Constant tekintetbe vehető főbb művei:

Principes de politique 1813. Ez tanainak legteljesebb foglalata. Kiegészítését foglalják magukban a *Reflexions* utolsó 1818. évi kiadásához készített jegyzetek.

Réflexions sur les constitutions et garanties avec une esquisse de constitution. 1811.

gyakorlati célzt tűznek ki, nevezetesen azt, hogy a restaurált francia királyság politikai szervezetének tervét, az angol alkotmány alapjára helyezkedve, de annak elveit sok tekintetben önállóan továbbképezve, meggrajzolja, hatása mégis nagy volt az irodalomban, tudományban és az államéletben egyaránt.

Eszméi jórészt megvalósultak az 1814. évi francia alkotmányban (Charte) és Laboulaye találoán mondja, hogy *Réflexions sur les constitutions* című munkája, mely tíz nappal a Charte előtt jelent, meg, ennek az alkotmánynak commentárja, melyet ő előzőleg nem ismert. Az 1815. évi *Acte additionnel* jórészt van megszerkesztve. A *pouvoir moderateur*-re vonatkozó tanát elfogadta a portugál alkotmány,¹⁾ a braziliai alkotmány (1823) pedig (98. cikk) majdnem Constant szavaival írja azt körül.

Hatása alatt áll több tekintetben a belga alkotmány.³⁾

De la responsabilité des ministres. 1815.

De la liberté des brochures, des pamphlets et des journaux. 1811.

Questions sur la législation actuelle de la presse en France. 1817.

legnevezetesebb röpirata: *De l'esprit de conquête et de Coeurs l'usurpation*. 1813.

A vallást tárgyozó nagy munkája: *De la religion, considérée dans sa source, ses formes et ses déve l'opponents*. I-V. 1824— 30. Ezt kiegészíti: *Du polythéisme romain*. III. 1833.

Politikai iratainak gyűjteményes kiadása Laboulayetől *Cours de politique constitutionnelle* cím alatt 1861-ben

Réflexions sur les constitutions és a ministeri felelősségről szóló művének kivonatos fordítása: Perlaky Sándor: *Az alkotmányos politika tana* címen (1862). Ugyanattól *Des reactions politiques* (1797) című műve A politikai ellenhatásokról cím alatt (1845).

¹⁾ 1820. évi alk. III. cím, 2. §.: Az alkotmány által elismert politikai hatalom négy van: a törvényhozó, a mérséklő, a végrehajtó és a bírói hatalom.

²⁾ Még inkább az alkotmányozó gyűlés alkotmányt készítő bizottságának jelentése, a municipalis hatalmat illetőleg. Bár az alkotmány kifejezetten nem említi, többen fennállónak veszik, így Giron: *Droit admin*. I. 24.. 31». I., Errera: *Droit public* beige 302. I.

III.

Az angol alkotmány eszménye Constant -nak is.

Napoleon bukása után általános lett a szabadság az igazi alkotmányosság kívánása és ezt többé-kevésbé minden irány az angol alkotmányban látta megvalósulva. Hogy a valódi alkotmányosság meglegyen, nem kell tehát egyebet tenni, mint az angol intézményeket utánozni. A kérdés csak az, hogy mennyit kell ezekből átvenni. A liberálisok szerint mennél többet. A kik az ellenkező nézetten vannak, az angol intézményeket nem gondolják egészükén minden további nélkül átvehetőnek, a két állam közt földrajzi, történeti, társadalmi és politikai tekintetben fennforgó külön leégek re utalnak.

Constant eszménye az angol parlamentaris kormányzat ú királyság, melynek összes előfeltételeit hazájában azonban még nem látja meglevőknek. Tiszteli és csodálja az angol intézményeket és kívánja hogy az alkotmányos királyság a francziáknál ugyanazon alapokon épüljön fel. Mindazáltal nem kíván szolgai utánzási.

Az angol alkotmányból véli leolvashatni a királynak azt a semleges állását, melyet neki tulajdonít. Az angol állapotokat tartva szem előtt foglal állást a két kamara-rendszer mellett, ez alapon kívánja a ielsóház bíraskodását a ministerek felett, a király korlátlan kegyelmezési jogát az elítélt miniszterekkel szemben, az alsóbb szervek korlátolt engedelmisségi kötelességét és felelősségét stb. Szóval a király állásától kezdve, az egész államszervezetten végighaladva addig, hogy a katonák által elkövetett közönséges büntettek is a rendes bírósághoz tartozanak, mindent az angol minta alapján ajánl.

Constant az angol alkotmányosságnak, a szabadságnak és liberalismusnak, mely két utóbbi nála teljesen egy, nem lan-kadó Iwjnoka.

Szabadságszeretete mindenekfölött áll. Napoleon elleni éles, elkeseredett támadását¹⁾ nemcsak a bitorlóval szembeni ellen-szenve, a történeti jog tisztelete magyarázza, hanem főleg az,

¹⁾ L' esprit de conquete. 1813.

hogy benne ép úgy, mint XVIII. Lajos ministereiben a szabadság elnyomását látja.

Negyven évig védelmeztem ugyanazon elvet, mondja; szabadság mindenben: vallásban, bölcsésze then, irodalomban, iparban, politikában és szabadság alatt az egyéniség diadalát értem úgy a tekintélyvel szemben, mely zsarnokság által akarna kormányozni, mint a tömeggel szemben, mely azt a jogot követeli magának, hogy a kisebbséget a többség szolgásgába hajtsa.”¹⁾

Nála tehát a szabadság egyenesen 'az egyéniség diadala'. Ez leghívebben fejezi ki individualis-liberalis felfogását, mely irány kevés írónál lép annyira előtérbe, mint nála.

A szabadságnak két fő iránya: az egyéni és politikai közül fő előtte mindenesetre az első. A politikai szabadságot is szükségesnek látja ugyan, de főleg mint az egyéni szabadságnak biztosítékát. A politikai szabadság előtte nem valami önálló jó, ilyen csak az egyéni. A mint mondja: nem képezi részét közvetlen élvezetünknek, de biztosítja az egyéni szabadságot, mert lehetővé teszi, hogy ez utóbbi önkényesen ne korlátoztassék.*)

Constant az első, ki az antik és modern szabadság közti különbséget világosan kiemeli, bár a modern szabadságot érintett individualista irányánál fogva egyoldalúan fogja fel.

Az ókori államban a szabadság a souverainitáshoz való részesedés, melynek kedvéért az egyes belenyugszik az államhatalom által való elnyelésébe. Az ókorban a politikai hatalomban való egyenlő részesedés a őzéi és ezt nevezték szabadságnak. A modern államban a nép az egyes élet-kifejtésének biztonsága és az ezt garantáló intézmények összessége képezi a szabadságot.³⁾

A szabadságot nem látja biztosítottak sem a népsouverainitás sem a hatalmak elválasztása által.

A népsouverainitás, ha korlátlan, a szabadság megőelője lehet. Ha pedig a hatalmak együtt korlátlanok lehetnek, az elválasztott hatalmak szövetkezéséből is zsarnokság állhat elő. A szabadság csak úgy valósulhat, ha a hatalom önmagát korlátozza.

A népsouverainitás szerinte egyike lett ama jelszavaknak,

¹⁾ Mélanges de littérature et de politique 1820. Előszó.

²⁾ Reflexions, előszó.

³⁾ De la liberté des anciens, comparée à celle des modernes (1810).
de l'esprit de conquête, II. rész VII. feje.

melyek igazak magukban véve. de hamisakká váltak alkalmazásukban. A népsuverainitás eszméje megtámadhatatlan, mert csak két hatalom lehetséges: az egyik törvénytelen, ez az erőszak, a másik törvényes és ez az Általános akarat. De a szabadság elleni merényleteket a népsuverainitás sem teheti elfogadhatókká; a közakarat ép úgy nem igényelhet tiszteletet, mint a magánakarat, ha hatáskörét túllépi; a népsuverainitás sem jelentheti a hatalomnak korlátlanságát. Korlátját kell bírnia az egyén jogaiban és az igazságosságban.¹⁾

Az állam célja az egyéni szabadság biztosítása, értvén egyéni szabadság alatt az emberi tehetségek teljes gyakorlatának lehetőségét. Ebből szükségképen az államhatalomnak szűk hatásköre áll elő, mely szerinte csak a biztonság és béke fenntartására terjedhet ki, mert ha ezen túlmegy, létalapját, az egyéniséget támadja meg.²⁾

A szabadságjogok közül főleg a vallásszabadságot és a sajtószabadságot emeli ki.

A vallásban az emberi ösztönnek, mely bennünket a végelenség felé vonz. kiirthatlan megnyilatkozását látja és nagy munkájában azt minden társadalmi fejlődés alapjaként tekinti. A vallás kérdésében álláspontja nem egészen határozott. Nem modern, nem felekezeti állam európai értelemben, de nem is északamerikai rendszer az, amit kíván. Alapelve. hogy az állam ne pártoljon, ne tiltsa el egy vallást sem; az államot csak az érdekelje, hogy a vallás nem lesz-e külső megnyilatkozásaiban államellenes. Ennek daczára megengedi, hogy az állam anyagilag támogasson és fenntartsa valamely vallást. Lényegileg a vallás az egyén dolga legyen. A mint az állam fenntartja a közutakat, de meg kell engednie, hogy a kinek kedve úgy tartja, a gyalog-ösvényeket használja, így járjon el a vallás ügyében is.³⁾

A sajtó szabadságának korában a legbátrabb védelmezője, mindennemű praeventív rendszabálynak ellenzője, mely a sajtószabadságot korlátozná, a praeventiót a zsarnokság rendszerének nevezvén a sajtóval szemben. A sajtószabadságban a nyilvánosság

¹⁾ Principes 1. fejt., Reflexions A. jegyzet.

²⁾ Principes V. jegyzet.

³⁾ Principes XVII. fejt.

biztosítottágát látja, mi nélkül a hatalom mindent megtehet; annak korlátozása nem más, mint a polgár életét, vagyónát, minden javait néhány minister kezébe letenni. A sajtószabadság elveinek tisztázásában, az államéletbe teljes bevitelére követelésében álló érdeme maradandó.

Constant irataiban, mint mondtunk, az alkotmányos állam egész tana előttünk áll. Angol mintájú alkotmányosság, melyben a súly a társadalom középosztályán nyugszik. Ez leginkább a parlament összealkotása tekintetében vallott felfogásában látszik.

Két kamara-rendszer legyen: az alsóház választva öt évenként a birtokos elemek által, a másik szervezve örökös jogon. Az általános választójogot határozottan ellenzi, inerte szerinte a politikai jog a birtoktalan osztály nagy részének kezében csak arra szolgálna, hogy a birtokot megtámadja. Csak a birtok adja meg a tehetségnek és függetlenségnek azt a fokát, mely a politikai hatalomban való részesedésre megkívánandó. Vagyis mérsékelt census állapítandó meg az actív és passiv választójogra¹⁾ s ezen ezélt szolgálja a képviselői tiszt díjazatlansága is.

Az örökös főrendiséget viszont, mint már Montesquieu, a monarchikus államforma érdekében levőnek látja s az örökös párség behozatala az Acte additionnel által egyenesen az ő eszméjének megvalósulása. Később azoidmn már úgy találja, hogy ez az intézmény a francziák nemzeti hajlamaival, egyenlőségi törekvés hívei nem egyezik meg.²⁾

IV.

Constant különös jelentősége és érdeme az állam tudományában a királyi hatalom, a ministerek állásának és a ministeri felelősségnek új megvilágításában áll, abban, hogy ezen kérdések tisztázását lényegesen előbbre vitte.

¹⁾ A választójogot eredetileg csak a földbirtoknak kívánja megadni (Principes V., VI. fej.), később azonban az annak is, de mindenestre a tisztán munkabérből élőknek teljes kizárásával. (Reflexions VII. fej.)

²⁾ Memoires sur les Cent-fours. 1825». A párség fennállhat, ha már megvan; de ha nem volna meg, kételkedném lehetőségében. Reflexions H. jegyz.

Az államhatalmának régi, Aristoteles-féle felosztása hovatovább nem elégítette ki az állambölcseleket. Érezték, hogy a monarchikus állam feje által gyakorolt, hatalomban a végrehajtó hatalom mellett egy más, kellőleg még nem szabatosított hatalom is van, mi mellett a fejedelem felelőtlensége és a ministerek felelőssége már magában is kifejezi, hogy a fejedelmi hatalmat a ministerek által gyakorolt végrehajtó hatalomtól meg kell különböztetni.

Már Locke világosan látja, hogy a végrehajtó hatalomban, ha az egy embert illet meg, nemcsak végrehajtó hatalom van, mert hozzá kell tartozni, hogy a törvényhozó hatalom működését a választások elrendelése, a parlament összehívása, bezárása stb. által irányítsa.

Az észjogászok Martini nyomán veszik fel a potestas legislatória és p. executiva mellett a p. inspectiva-t (p. inspectorial¹⁾) Ez azonban csak azt a gondolatot fejezi ki, hogy a fejedelemnek a tulajdonképeni törvény végrehajtáson kívül a végrehajtó hatalom terén egyéb jogai is vannak. Ez a felügyelő hatalom a fejedelemnek legfőbb felügyeleti jogát jelenti, a közállapotokról tudomást szerezni és a közjő érdekében szükséges, az akkori felfogás szerint alapjában rendészeti természetű intézkedéseket megtenni.²⁾ De abba csakis ez, nem pedig más államhatalom (a törvényhozás) körébe eső irányító funkciók is tartoznak.

Constant pouvoir modérateur-je tulajdonképen Clermont-Tonnere pouvoir royale-jában bírja előzményét. Utóbbi az angol alkotmányban a királyi praerogatívákra vonatkozó tanára támaszkodva, a királyi hatalomén két különböző hatalmat lát. Egyik a végrehajtó hatalom, mely positiv praerogatívákkal van felruházva; másik a királyi hatalom, melyet tradíciók tartanak fenn.⁵⁾

¹⁾ Martini szerint a felségjogok közé tartozik a törvényhozó és végrehajtó hatalom mellett a felügyelő hatalom. Alig. Recht der Staaten (1797) 60. §. — Schmalz szerint a mint az ember gondolkozási képessége az értelmet, okosságot és ítélőhatséget foglalja magában, úgy a főhatu-tuinak is, mely amannak hasonmása, megfelelő ágai vannak: a felügyelő, törvényhozó és végrehajtó hatalom. Rechtsphilosophie (1807), 289. I.

²⁾ Martini: i. m. 95. és köv. §-ok.

³⁾ I., Constant: Reflexions I. feje. Clermont-Tennere államhatalmi elmélete különben ingadozó, mert viszont az alkotmányozó gyűlésben

Constant előtt továbbá Mirabeau se állhatott, ki a királyi veto-t. védő 1789 szeptember 1-ei beszédében a királyi hatalmat, parlament feloszlatást jogánál fogva, szintén mint mechanikus szabályozó hatalmat fogja fel.

Constant a királyi hatalom és a ministen hatalom szétválását a ministen felelősség által látja adotttnak. Maga az a tény, hogy a király felelőtlen, míg a ministerek felelősek, megállapítja ezt a szétválást.

A királyi hatalom, normális viszonyok közt, egy teljesen semleges, pasai vitásra hivatott hatalom, míg a tulajdon képeni activitas a kamarákat, a király kormányát illeti meg. Csak a többi hatalmak közti disharmonia esetén válik amaz activ hatalommá.

A törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom az államhatalomnak három különböző ága, melyek mindegyikének a maga hatáskörében közre kell működni az állam életéhez. Ila ezen hatalmak nem működnek össze, kell lenni egy oly erőnek, mely működésüket megigazítja, szabályozza. Ez az erő nem lehet egyikében sem a három hatalomnak, mert ez esetben az a másik kettőt megsemmisíthetné. Csak kívülük lehet mint negyedik, neutrális hatalom. Ez a királyi, mérséklő, szabályozó hatalom.¹⁾

Constant ennek illusztrálására az angol alkotmányra hivatkozik. Ha a végrehajtó hatalom működése veszélyessé válik, a király elbocsátja a ministereket. Ha a felsőház működése válik ilyené, a király új irányt szab annak, új felsőházi tagokat, nevezvén ki. Az alsóházzal szemben veto-jával él vagy feloszlatja

tartott több beszédében, Rousseau után indulva, csak kétféle államhatalmat különböztet meg. A mint az emberben csak az akarat és cselekvés tehetsége van meg, úgy az államban is, az akaratnak a törvényhozó hatalom, a cselekvésnek a végrehajtó hatalom felel meg. L. Redslob: Die Staatstheorien d. französischen Nationalversammlung. 293., 306., 307. I.

¹⁾ Tulajdonképen ötféle hatalmat különböztet meg az alkotmányos monarchiában: a királyi hatalom, a végrehajtó hatalom, a tartós képviseleti hatalom (felsőház), a közvéleményt képviselő hatalom (alsóház.) és a bírói hatalom. Principe« II. fej. — Majd azonban a következő hatalmakat veszi fel: a királyi hatalom, végrehajtó (ministen) hatalom, képviseleti hatalom, bírói hatalom. Hozzá kell tenni, mondja, a municipális hatalmat, melyet a végrehajtó Hatalommal zavartak össze. Reflexions I. fej.

a házat. Ha a bíróságok méltánytalan ítéletet, hoznak, a király kegyelmezett jogával él.¹⁾

Csak a királyi és minister) hatalomnak megkülönböztetése mellett lehetséges a tulajdonképeni végrehajtó hatalomnak, ha szükséges, a király által való kicserélése és a ministeri felelősség. Csak így lehetséges, hogy a király, mint felettök álló bíró, letehesse a ministereket anélkül, hogy ezek megbüntettetnének. Ezáltal a király egy szilárd, megtámadhatlan ponttá válik az államéletben, kihez nem érnek fel a szenvedélyek.²⁾ A mint a polgárok közti vitákban egy semleges hatalomnak, a bírónak kell döntenie, ép így akkor, lm az államhatalmak közt széthúzás van. Ez az alkotmányos királyságban a királyi hatalom, mely ily módon mintegy a többi hatalmak bírói hatalma.³⁾

Constant maga is elismeri, hogy egy élénkebb, activabb királyi hatalomban van valami csábító. De a királynak még így is «lég magas praerogatívája marad.⁴⁾

A Constant-féle neutrális királyi hatalom, bár azt ő az angol alkotmányban meglevőnek gondolta, egészen eszményi constructio, melyre a tényleges államjogi viszonyok kellő támpontot nem nyújtottak.

Mindenesetre az így felfogott királyi hatalom inkább az 1701. évi francia alkotmánynak felelt meg, mint az 1814. évinek.

Annak egyik fő garantíáját, hogy a királyi hatalom egy semleges hatalom lehessen, abban látja, hogy a király önálló rendeleti joggal ne bírjon.

Az 1791. évi alkotmány tényleg ezen az alapon áll. részint a hatalmak elválasztása elvéből folyólag, részint a Rousseau-féle közakarát tanának hatása alatt. Tulajdon képen azonban azért, mert a királyi hatalomnak teljes legyöngítése kívánta meg, hogy a ráruházott végrehajtó hatalom a törvényhozónak egyszerű szolgája legyen.⁵⁾

¹⁾ Principes II. fejelet. Reflexions I. fejelet.

²⁾ Principes II. fejelet. Inflexions C. jegyzet.

³⁾ Reflexions I. fejelet.

³⁾ Principes II. fejelet, Reflexions C. jegyzet.

⁴⁾ Ámbár a király az általános administratio feje, kinek hivatása a közrend és nyugalom felett őrködni (alk. III. cím. IV. fejelet. 2. 6 cikk).

Hasztalan Mirabeau küzdelme a végrehajtó hatalom önálló rendeleti joga mellett, mondván, hogy a királynak a jól rendezett államban kell az önálló rendeletek kibocsátása jogával is bírni, mert gyakran áll elő gyors elhatározásnak szüksége és mert a parlament nem szabályozhat mindent.

Necker is rámutat, az alkotmánynak a végrehajtó hatalom azük hatáskörében rejlő nagy hiányára.¹⁾

Ellenben az 1814. évi alkotmány egyenesen elismeri a király önálló rendeleti jogát, sőt azt még a szükségrendeletek tekintetében is megadni látszik.²⁾

Constant megundorodva az első császárságtól, melyben egy ember caesaristikus akarata a törvény, a királyságot úgy vélte megmenthetőnek, ha benne az államfő az államélet normális folyása mellett, ha t. c. a többi hatalmak helyesen működnek az állam céljára, passiv hatalommá válik.³⁾

A királynak ily állását azonban az 1811. évi francia alkotmányba hiába igyekezett belemagyarázni, mert ez a királyi hatalmat nem mint ily semlegest, semmi actióra nem képest, fogja fel. Hisz ez az alkotmány már keletkezését tekintve mint a királyi hatalom által adott jelentkezik,⁴⁾ benne mindenütt a király kormányzata lép előtérbe;⁵⁾ egyedül a királynak adja

ez csak annyit jeleni, hogy e végből megtehet ugyan mindent, de mindig csak már meghozott törvények végrehajtásában járhat el.

¹⁾ Du pouvoir exécutif (1792) II. 314 és köv l.

²⁾ A törvények végrehajtására és az állam biztonsága szempontjából szükséges rendeleteket bocsát ki (14. cikk). Az 1830 júl. 25-iki rendeletek nem azért keltették fel u forradalmat, mert a király jogút tagadták, hogy az állam biztonsága érdekében rendeleteket bocsásson ki, hanem azért, mert az állam biztonsága, melyre ezen rendeletek egyenesen hivatkoznak, csak ürtügyként szolgált az alkotmány megtámadására.

³⁾ Mihelyt ez be nem következik, a királynak szerinte is akcióba kell lépni. Chateaubriandnak erre a tételére: ha a minister nem enged a király nézetének, a király nem kényszeríti őt, a minister cselekszik, hibát követ el, megbukik és a király új ministert nevez ki (Monarchie selon la Charte V. fej.) — megjegyzi: ha a király azt látja, hogy a minister hibát akar elkövetni, nem marad tétlen; nem kényszeríti a ministert, de elküldi, mielőtt a hibát elkövetné. Réflexions jegyzet.

⁴⁾ Bevezetés.

⁵⁾ A képviseletnek a törvényhozásban való közre működéséről szóló 13. cikk czíme: »Forme du gouvernement du Roi.

a törvénykezdeményezés jogát, a végrehajtó hatalmat, az állam legfőbb vezetését, a törvények végrehajtására és az állam biztonságára szükséges rendeletek kiadásának jogát, mely utóbbi felhatalmazásnál fogva rendészeti téren úgyszólván korlátlan rendeletadási hatalma van.

Az angol viszonyokra való hivatkozás se volt helytálló, mert Angliában, jog szerint, a végrehajtó hatalom a királyt illeti, a kormányt némelyek (Gladstone) egyenesen elősdi hatalomnak nevezik, mert hatalmát a királytól nyeri s általában, jog szerint legalább, az angol király az államéletnek minden irányban íó tényezője, kinek folytonos aktivitása az államélet minden terén nélkülözhetetlen.

Constant mindazt, a mit Angliában a király állására, a többi hatalmukhoz való viszonyára nézve a parlamenti kormányrendszer csak mint ténylegest, az államethikai elvek szerint fennállót hozott létre a mi a befolyás mérve szerint, melyet, a király egyéniségénél fogva a parlamentre, a pártokra gyakorolni képs módosulhat — jogként megállapítottnak kívánja.

Maga is érezte, hogy Angliában tényleg és nem jog szerint van meg a királyi hatalom semlegessége s az angol alkotmányban van több praerogátiva, mely e semlegességgel össze nem egyeztethető.¹⁾

De érezte azt is, hogy az eszménye szerinti királyság tulajdonképen a monarchia lényegének megszüntetése, mondván, hogy az alkotmányos királyság és a demokratikus köztársaság közt a különbség csak formai.²⁾

Constant elméletében a pouvoir royal-ra vonatkozó tana, melyet ó az egész politikai szerkezet kulcsának tekintett, adott alkalmat a legtöbb kifogásra.

Méltán hozták fel ellene az egész államszervezet egészen gépies felfogásán kívül a királynak mintegy az államon kívül helyezései; részére csak bizonyos jogi hatáskör juttatását, mi mellett erkölcsi súlyáról, befolyásáról mit se akar tudni; a királyi felelőtlenséggel és sérthetlenséggel való. el nem fogadható kapcsolatba hozatalát.

¹⁾ Reflexions I. fej.

³⁾ (Des reactions politiques, az 1819. évi kiadás előszava.

A király felelőtlensége és sérthetetlensége valóban nem kívánja szükségképpen a királynak passiv hatalommá válását, mint ő állítja.¹⁾ És ha a kettő közt az általa vélt szükségszerű összeköttetés fennállana, hogyan tudjuk megmagyarázni a királynak az államhatalmi funkciókörön kívül eső, vagyis magán-tényeiert való felelőtlenségét, mely téren a ministerek őt nem fedhetik?

De ugyancsak méltán kifogásolták tanában a funkcióköröknek a király és a ministerek közt teljesen önkényes megosztását; abban a király nentralitásának a neki tulajdonított funkciók következtében lehetetlenségét; főleg a királynak mint pozitív hatalomnak megszüntetését, ez utóbbinak legalább jogi lehetősége, valóságos souverainitású a monarchia lényegéhez tartozván.

Constant szabályozó hatalma tehát méltán nem elégítette ki az elméletet, de azért mégis van benne bizonyos helyes gondolat. Ugyanis annak felismerése, hogy a királyt nem lehet a végrehajtó hatalomba egyszerűen behelyezni, hogy az államhatalmak elválasztása mellett azok egységére is szükség van s ezt az egyesítő funkciót az államfő gyakorolja. Constant concepciójában már benne van az, hogy az államfői hatalom²⁾ a többi hatalmak működését irányító hatalom. De megigazításra szorul tana annyiban, hogy irányító hatalom nemcsak az esetben, ha a többi hatalmak közt disharmonia van, hanem irányító egyáltalán.

Constant előtt is tulajdonképpen az angol prerogatívák³⁾ lebegtek, azok a jogok, melyek a királyt a tulajdonképpeni törvény végrehajtáson kívül más szerv közreműködése nélkül megilletik (külképviselés, a parlament elnapolása és feloszlata, veto, főrendek kinevezése, végrehajtó szervek kinevezése, kegyelmezés), ezek alapján azon Imi a király állását tévesen magyarázta.

Mindent összevéve Constant helyesen érezte, hogy a parla-

¹⁾ Reflexions G. jegyzet.

²⁾ A királyi hatalom alatt általában az állandó érti, tekintet nélkül az államformára. Principes II. lej.

³⁾ Különösen a prerogatívákat Locke szerint véve. Nála ugyanis ezek a törvényhozó hatalom által a végrehajtó hatalomnak engedett oly jogok, melyekben utóbbi törvényes szabály nélkül, saját belátása szerint, de a közjót tartva szem előtt járhat el (kegyelmezés, felmentés stb.). Government II. 14. fejj.

menti kormányrendszerrel bíró monarchiában, melyet ő elérendő özeiül tűzött ki, a királynak elvi létjogosultságot csak úgy adhat, ha a többi hatalmak felett irányzó hatalommá teszi, miután ebben a végrehajtó hatalom a ministerekre száll át, a Montesquieu-féle hármass felosztás szerint tehát a királynak mi sem maradt volna. De tévedett abban, hogy tisztára passiv hatalommá tette.

Mindenesetre az államfői hatalomnak a többi hatalmaktól külön választásával lényegesen elősegítette ezen hatalom természetének felismerését s lehetővé tette az állami fő funkcióknak és főszerveknek azt a felfogását, mely azután Stein Lőrincznél, az államszemélyiség alapjára helyezve, bekövetkezik.

V.

Constant további érdeme a ministerek által gyakorolt végrehajtó hatalomnak a királyi hatalomtól elválasztásában s ezen hatalom önállóságának kimutatásában áll.

A ministeri hatalomnak a királytól különválását abban látja, hogy a király végrehajtó hatalmát a ministerek által gyakorolja, ezekhez tartozik a törvény végrehajtása, a cselekvés és a mi ennek legszükségesebb előfeltétele: a rendeleti jog.

A királyi hatalom, mint láttuk, nála egy semleges hatalom, mely a ministerek kinevezését, a törvények szentesítését, a kamarák összehívását, elnapolását és felosztatását, a bírák kinevezését, kegyelmezést foglalja magában. A ministeri hatalom a tulajdonképeni kormányzó hatalom.

A királyi hatalom semleges és fenntartó hatalom, míg a ministeri hatalom a kezdeményezés, újat alkotni akarás hatalma. Csak a ministeri hatalom activ. mert ha nem akarna cselekedni, a király nem kényeztethetné erre és nincsen módjában nélküle cselekedni sem.¹⁾

A XVIII. századvégi francia felfogás, mint láttuk, teljesen Kousseau hatása alatt állva, a végrehajtó hatalomnak semmi-féle önállóságát sem ismeri el.

Locke-nak száz év előtti tanítása, mely szerint a végre-

¹⁾ Principesa II. fejt.; ReflexionsC. jegyzet.

hajtó hatalom, bár a törvényhozó hatalomnak alá kell vettetnie, ennek mégse lehet pusztán szolgai közege, hanem bizonyos önállósággal kell bírnia, mert az összesség java kívánja, hogy az államügyek egy része a végrehajtó hatalomnak szabad rendelkezése alatt álljon, nem lévén képes, a törvényhozó mindent előrelátni, minden esetre intézkedni, midőn is a végrehajtó hatalomnak kell actióba lépni,¹⁾ Neckernek a végrehajtó hatalomról írt munkájában²⁾ éled fel hangsúlyozván, hogy bár e hatalom látszólag a második az államéletben, valósággal abban a főszerepet viszi, mert működése által nyernek a törvény elvont tételei megvalósulást és a közigazgatás mozgató erejét tőle nyeri. Hasonlóképen Sieyès-nek a rendeleti jogot magában foglaló kormányzatot a tulajdonképeni végrehajtástól megkülönböztető fejtegetéseiben (1795 Thermidor 2-iki ülés).

Constant felfogásában végrehajtó hatalom szerveinek helyzete egészen más, mint Montesquieu-nél és a XVIII. századvégi francia törvényhozásban, mert míg ezek szerint a végrehajtó hatalom a királyt illeti, ki ezt ministerei által gyakorolja, Constant szerint a végrehajtó hatalom tulajdon képen a ministereké, mely hatalomgyakorlásra a királynak csak mérséklő befolyása van. A király már nem egyenesen a végrehajtó hatalom, hanem ennek csak irányítója.

Mindenekelőtt kiemeli a souverain akarat cselekvési mozzanatának, mely a ministerekhez tartozik, fontosságát.

Akarni mindig lehetséges, mondja, de nem a végrehajtás. Egy oly hatalom, mely egy általa nem helyeselt törvény végrehajtására lenne kényszerítve, csakhumar erő és tekintély nélküli lenne. Hu már nehéz valakit cselekvésében akadályozni, lehetetlen őt cselekvésre kényszeríteni.³⁾

A ministereket illeti maga rendeleti jog. Ez állal lesz a ministéri hatalom főleg a királytól különvált, önálló hatalommá.

A királyi hatalom semleges, minden bírálaton felül álló, passiv hatalom, ezért nem illetheti meg a rendeletalkotó hatalom, hanem ez utóbbi ministereire száll át.

Egyedül a ministerek írják alá a ministéri hatalom minden

¹⁾ Government II., XII—XIV. fej.

²⁾ Du pouvoir exécutif dan les grands États. I. 18., 19. 1.

³⁾ Reflexions II. fej. III.

gyakorlását, a király nem, mert ez ellenkezne a király sérthetlenségével, felelőtlenségével. Ha a minster egy törvénytelen rendeletért kérdőre vonatnék, ez a király megvádolását is magában foglalná. De egyben ez arra szolgálna, hogy a minster a királyi hatalom mögé bújjon, felelőssége alul azzal igyekeznek menekülni, hogy a király kényszerítette.¹⁾

Ehhez képest a Charte-ot úgy magyarázza, hogy a király a ministerek kinevezése által egy általános felhatalmazással ezekre delegálja rendeleti jogát. A rendelet tehát ministeri rendelet.²⁾

A végrehajtó hatalom tulajdonképeni szervei tehát a ministerek. Mert a felelőtlenség arra készíti a királyt, hogy mindent ministerei által tegyen.³⁾

Ez utóbbiban látja a ministeri functio önállóságát, abban, hogy a király csak úgy gyakorolhatja hatalmát, ha ahhoz a ministerek hozzájárulnak és ezek nem tartoznak feltétlen engedelmességgel a királynak, meri a lemondás által ez alul szabadulhatnak.⁴⁾ Vagyis a király nem gyakorolhatja szabadon jogait, hanem csakis egy felelős minster közreműködésével. Ez a közreműködés az ellenjegyzésben nyer kifejezést, melyet ugyanaz 1814. évi alkotmány nem ít elő, de tényleg mindig alkalmaztatott.

De hogyan legyen a ministeri hatalom önálló, ha egyszer a királytól származik, őket a király bármikor végleg eltávolíthatja, tehát a királytól függ e hatalom léte? Végleg megszüntethető functiójuk és nemcsak időleg, mint a parlamenti tagoké a feloszlatás által, midőn is ugyanazok, a néptől nyert újabb megbízás alapján, megtarthatják állásukat.

A ministerium hatalmának delegált volta nem zárja ki, hogy külön hatalomként felvétessék, hisz több alkotmány a bíróságokat is egyenesen a főhatalom főszerveiként veszi fel. Holott bizonyára szintén átruházott hatalmat gyakorolnak.

¹⁾ Reflexions (i. jegyzet. Ez ellenkezik azzal a hosszan bizonyított tanával, hogy a ministerek támadhatók, anélkül, hogy ez a király személyét érintené. Question sur éa legislation de leIn presse en France IV. — Reflexions III. fej.. 4.

²⁾ Reflexions I). jegyzet.

³⁾ U. o. m. III. fej.

⁴⁾ U. o.

A hatalom bármikori visszavonhatásának lehetősége pedig — eltekintve attól, hogy ennek a mindenkori viszonyokban tényleg megvannak a maga korlátai — szintén nem ok arra, hogy a ministereket önálló hatalomnak ne tekintsük, ha egyszer addig, míg e megvonás be nem következik, funkciójuk valóban önálló.

Constant nem terjed ki mindennek részletes kimutatására. Mondhatják, — így felel a hasonirányú ellenvetésre, — hogy a végrehajtó hatalom a királytól származik. Bizonyára. De bár a királytól származik, nem a király, a mint a képviseleti hatalom sem a nép, bár ettől származik.¹⁾

Kétségtelen, hogy az 1814. évi alkotmányra nem alapíthatta Constant tanút a ministeri hatalom önállósága tekintetében. mert eszerint egyedül a királyt illeti a végrehajtó hatalom (13. cikk) és a mintaterek nem jelentkeznek az államhatalom önálló főszervei ként. Elméletében a ministereknek az az állása lebegett szemei előtt, melyet a ministerek nem ugyan az angol jog, hanem a parlamenti kormányrendszer által teremtett tényleges viszonyok szerint elfoglalnak.

Constant a ministerek által gyakorolt hatalom önállóságát ugyan funkciójukból is kimutatja, másrészt ezt felelősségükből igyekszik megállapítani. Az alkotmány azt rendeli, mondja, hogy felelősek legyenek a nemzettel szentben is, hogy a fejedelem rendeletéi nekik ne szolgálhassanak mentségül, miből következik, hogy nem lehetnek pusztán passiv közegek.²⁾

Egész általánosságban ezt nein lehet elfogadni, mert személyes kormányzati rendszer mellett, a ni in is terek felelősek lennének anélkül, hogy hatalmukat önállóan gyakorolnák. Ez esetben ugyanis önállóságuk csak annyiban állana, hogy amennyiben a fejedelem akaratát nem látják ke resztül vibetőnek, lemondattak. Constant-nak fenti indokolása csak a parlamenti kormányrendszerre talál.

De eltekintve ettől, nem lehet azt mondani: miután a ministerek felelősek, ebből következik, hogy funkciójukat önállóan látják el. Ellenkezőleg, felelősségüket kell a funkciók önálló el látásának alapjára helyezni, mint ezt Constant maga is teszi.

¹⁾ Inflexions I. fejt.

²⁾ Principes II. fejt.

Továbbá nála a ministerek által gyakorolt hatalomnak különválása és önállósága nagyon is mint a királyi hatalom semlegességének, inaktivitásának és sérthetetlenségének szükségszerű feltétele jelenik meg. Ha egyszer a király nem működő, csak szabályozó hatalom, a többi szerveknek: a parlamentnek, kormánynak kell az activitást képviselni, utóbbinak a parlament mellett önálló hatalommá válni. Úgy, hogy mindent összevéve, Conetant-nál a ministen hatalom különválásának és önállóságának helyes gondolata megvan ugyan, de oda nem tartozó elemekkel némileg zavarossá van téve.

VI.

Constant további jelentősége a tudományban a minister! felelősség intézményének megvilágításában áll.

Jól látja, hogy a királyságnak, az új alkotmányos államnak ez az intézmény mellőzhetetlen alapja.

A ministen felelősséget, igen helyesen, a ministen functio önállóságából vezeti le. Ha a ministereket csak mint a végrehajtó hatalom pusztá eszközeit tekintjük, képtelenségnek lát-szik. az eszközt felelőssé tenni és sérthetetlennek nyilvánítani a kart. mely őket, használja. De ha a végrehajtó hatalmat, vagyis a ministereket mint külön hatalmat tekintjük, melyet a királyi hatalom elnyomhat a kicserélés által, a mint az alsóházat is a felosztás által, a végrehajtó hatalom felelőssége észszerű lesz és a királyi hatalomnak sérthetetlensége biztosítva van.¹⁾

Constant azonban a ministeri felelősség kérdését is a királyi felelőtlenység kérdésének bevonásával némileg zavarossá teszi, egyáltalán az nála nem annyira az államhatalmak közti összhangot az államélet felső régióiban biztosító intézményként, mint inkább az alkotmányos királyság feltételeként jelentkezik.²⁾

A. ministeri felelősségnek a királyi sérthetetlenség következményeként való odaállítása nem helyes, mert a királyi sérthetetlenség akkor is fennáll, ha nincs ministeri felelősség. Nem követ-

¹⁾ Réflexions I. fej.

²⁾ U. n. m. III. fej., 4.

kezménye, hanem az alkotmányos államban elutasíthatatlan feltétele a királyi sérthetlenségnek a ministerek felelőssége.

Továbbá Constant szerint a ministen felelősség csak úgy lehetséges, ha a kormányzati tény egyedül a miniszteré, lévén a király semleges hatalom. Holott a miniszternek felelni kell akkor is, ha az nem egyedül az ő ténye (a királytól indult ki, de ő hozzájárult). Hisz a miniszterek felelősségének eredetileg mi volt a célja? Biztosítani a királyi hatalom ama ténvoinek törvényszerűségét, melyeket ő a parlament hozzájárulása nélkül gyakorolt.

Constant miniszteri felelősségi tanának még több hiánya van.

Szerinte a miniszteri felelősség csak a törvényesen engedett hatalommal való visszaélésre vonatkozik, de nem azon esetekre, midőn a miniszter törvénytelen hatalmat bitorol, l'többi a miniszter magánténve, melyért a közönséges bíróság előtt kell felelnie.

Mindaz, mondja, a miniszteri functiókörön kívül esik, a rendes bíróságok elé tartozik. De minden törvénytelen cselekmény a miniszteri functiókörön kívül esik. Tehát a miniszter, a ki a polgár szabadságát vagy tulajdonát törvénytelenül támadja meg, nem mint miniszter jár el.¹⁾

Ez mindenestre a felelősséget megállapító cselekményeknek igen szűk körre szorítása lenne.

Mert az kétségtelen, hogy — az általa idézett példákat véve — ha a miniszter nőt rabol vagy gyilkol, a miniszteri functiókörön kívül eső cselekményekről lévén szó, ezek a jogellenességek nem tartozhatnak a miniszteri felelősség köréhe.

Az azonban már nem áll, hogy minden törvénytelen cselekmény a miniszteri fund in körén kívül esik.

Bizonyára nagy különbség van a közt bár mindkét cselekmény törvénytelen ha a miniszter nőt rabol vagy gyilkol és ha törvényes alap nélkül vagy épen törvény ellenére a polgárok szabadságát vagy a többi főszervek hatáskörét megtámadó általános szabályt (rendeletét) ad ki.

Úgyhogy, a mint Constant a kérdést felteszi — kiterjed-e a felelősség a törvénytelen cselekményekre vagyis egy. a törvény által nem adott hatalom bitorlására vagy pedig csak a törvény által engedett hatalomnak rossz használatára és oly cselekmé-

¹⁾ Principles IX.. Reflexions II. fej.

nyekre, melyekre a törvény felhatalmazást adott? — és a mint aztán a felelősséget csak ez utóbbiakra szólítja, tulajdonképen jogi felelősség nem is lenne. Mert ha u minister csak azt teszi, a mire a törvény neki hatalmat engedett, ez alkotmány- és szabadságellenca nem lehet. De lehet czélszerűtlen, nem indokolt a parlamenti többség véleménye szerint.

Végeredményben Constant nem is különböztet kellőleg a jogi és politikai felelősség között¹⁾ és nála a ministeri felelősség büntetőjogi formába öltöztetett politikai felelősség.

Semmi esetre sem büntetőjogi felelősség, mert hangsúlyozza: a ministeri felelősségnek nem az a czélja, hogy a minister megbán tettessék vagy ennek lehetősége által a büntetnek eleje vétesék. hanem az, hogy az államhatalmak közti összhangnak tudatát fenntartva, a királyságnak valódi állását megadja.

A törvényes hatáskörök minden, az államra káros használata szerinte helyet ad a ministerek bevádlásának (rossz hadviselés. rossz külügyi politika, a bírák vagy esküdtek függetlenségét megtámadó bírósági rendszernek lehozatal«, egyáltalán minden általános rendszabály, mely káros az államraI.-) A rossz külügyi politika és a szabadságot megtámadó általános rendelet egyaránt károsak az államra. Mégis nagy különbség van köztük, mert az első csak helytelen, czélszerűtlen, az utóbbi ellenben egyenesen az alkotmány megtámadása. Az előbbi lehet a legteljesebb jó szándék balsikere, az utóbbi a hatalommal való gpnosz szándékú visszaélés. Constant ezen átsiklik. Nála is úgy áll a dolog, mint az angol alkotmányban, mely bár először fejleszti ki a ministeri felelősségnek két fő irányát, rendszeres különböztetést a kettő közt hovatovább nem tett s végül a politikai felelősség a jogit, teljesen elnyelte.

¹⁾ Ezt már az alkotmányozó gyűlésben világosan látják. Démemier jelentése a ministeriun szervezetéről: A tapasztalatlanság vagy nem gonosz szándékból származó hanyagság csak a közbizalom elveszteget vonhatják maguk után. azt hogy » törvényhozó test kérvénnyel ienhil a királyhoz. Ellenben büntetés éri a minister«, ki alkotmány- vagy törvényellenes tette ragadhatja magát vagy a közvagyont hűtlenül kezeli. Arch. parl. XXIII. 720. I.

²⁾ Responsabilité II. tej. Az Acte additionel (1815) egészen Constantot követeve mondja, hogy a ministerek vád alá helyezhetők, a a nemzetbiztonságát vagy becsületét compromittálták (41. cikk).

VII.

A francia liberálisok és doctrinairek fő ütközőpontja a parlamenti kormányrendszer volt.

Utóbbiak (Lanjuinais. Royer-Callard, eredetileg Guizot is) főleg arra utaltak, hogy a parlamenti kormányrendszer alapja az államot politikailag teljesen egyértékűnek vett egyéni akaratok numerikus többségére alapító népsouverainitás, ezt azonban az alkotmány nem ismeri. A parlamenti kormányrendszerben, az alapját képező népsouverainításban a pusztán szám előtti szegényteljes meghajlást látták. E rendszert, mint a nép többségének uralmát, nem fogadták el, csak annyiban, ha azt akarja jelenteni, hogy az államban az egyetemes és nem a részérdekeknek kell uralkodni. A népsouverainitás helyére az igazság, az ész, a jog souverainitását teszik (Guizot).

A választás nem hatalomátruházás, a parlament nem a választóktól nyeri hatalmát, hanem az alkotmányból, a mit eléggé mutat az, hogy a nem választott felsőháznak ugyanolyan jogköre van, mint az alsónak. Az alsóház tehát nem képviseli a választókat, nem is képviselheti, mert a népnek csak egy kis része által van választva. Nem irányíthatja a kormányt, nem távolíthatja el a ministereket.

A parlamenti kormány rendszer hívei közt Constant az első helyet foglalja el, bár annak nem szentelt, «ily kimerítőbb méltatást, mint egyéb alkotmányi kérdéseknek.¹⁾

Kormány rendezés az alkotmányim monarchiában mellőzhetetlenek látja. Nincs még megvalósulva, de ellentétben a doctrinairekkel, kifejlődését lehetőnek gondolja az alkotmány által megadott alapokon is.²⁾

A királyi hatalomnak szerinte való felfogása tényleg a parlamentáris monarchia irányában« fejlődést jelenti, a mit az 1814. évi alkotmány előkészít az által, hogy a ministereknek a parlamentben helyet adott, a többség vezéreinek a kormányban való

¹⁾ Chateaubriand sokkal részletesebben fejti ki (Monarchie scion la Charte).

²⁾ Principes X. fej.

helyet foglalását lehetővé tette, továbbá az által, hogy a királynak megadta a feloszlatás» jogot.

Constant jól látja, hogy a fejlődés a parlamenti kormányrendszer felé vezet. Miután a mi materek a parlamentnek felelősek, miután a királyi szabályozó hatalmi tények is (veto, feloszlatás) csak a ministerek közreműködése mellett fejthetők ki, ezek pedig a parlamentnek, végső sorban a választók többségének vannak alávetve, u választók lesznek az egyetlen hatalommá.

Igaz, hogy (mint már Clermont-Tonnére és mások az alkotmányozó gyűlésben) ellene van annak a javaslatnak, hogy az alsóház kijelenthesse, miszerint a ministerek elvesztették a közbizalmat. De nem azért, mintha a parlamenti kormányrendszert ellenezné, melynek helyet foglalása esetén a ministerek ügyse tarthatják meg állásukat, ha az alsóház szavazatainak többségével nem rendelkeznek. Nem is a hatalmak elválasztása elvének megsértésével érvel, mint az alkotmányozó gyűlés. Hanem ellenzi azért, mert ily nyilatkozattal az alsóház könnyelműen élhetne, annak a parlamenti kormányrendszer hiányában semmi biztos hatása nem lenne s főleg mert egyenes megtámadása lenne a királyi prerogatívának. vitatván szabadságát minis töröknek megválasztásában, sőt egyenesen megvádolván őt.¹⁾ De akkor nem ugyanezt fejezi ki a támogatás megvonása, a mit ő egyedül tart megengedhetőnek?

Az angol parlamenti kormányrendszernek a budget megtagadás tekintetében ez idólen már megállapodott elveit követi, midőn a szükséges llevételek és kiadások megtagadását nem tekinti megengedett alkotmányos politikai eszköznek u kormánynyal szemben.²⁾ Ezért pártolja az angol minta szerinti budget-jog bevezetésére vonatkozó indítványt (1827 máj. 7.), hogy az állandó kiadások elkülöníttesenek az évi költségvetéstől, mi által egyfelől az állam existentialis érdekei utóbbtól függetlenítetnek, másfelől a budgetmegszavazás politikai jelentősége emel-

¹⁾ Principe» X. fejr.

²⁾ Reflexions IV. fejr. IV. — Cueist megjegyzés«, mely szerint Constant az összes bevételek és kiadások évenkénti megszavazását az alkotmányos állam tanának egyik feltételeként Állította fel (Gesetz u. budget 122. I. Kngl. Verwaltung Kredit I. 433. jegy. II. 7.'tH. I.). téves.

kedne, mert a változó kiadások megtagadhatók lennének, míg különben az egész budget meg nem tagadható.

Constant az első a rendszeres állam tudományban, ki az önkormányzat mellett (a municipal is hatalom neve alatt) síkra száll.

A municipalis hatalom felvétele a francia íróknál, mióta az alkotmányozó gyűlésben Timurét kifejti, általános. A községnek a restauratio alatt is folytatott elnyomása erősíti ezt az irányt (Fiévée, Barton, Duvergier, Henrion de Pansey. Lanjuinais, On pin és mások); követelik a municipalis hatalomnak, mint a mely legrégebb az összes hatalmak közt. elismerését. Átveszi ezt a német alkotmányos irányzat is ¹⁾ s nem volt hatás nélkül a tan a porosz városi rend nagynevű megeremtőjére: Stein re sem.

A község előbb van. mint az állam. Ez utóbbi van a részekért, a községért és nem megfordítva. A községnek megvan saját szabad, önálló működési köre. melybe a községi képviselő választása, a községi polgárjog megadása, saját vagyonának kezelése, a helyi rendészet és önadóztatás tartoznak.

Constant a municipalis hatalom mellett nem oly érvekkel száll síkra, mint előzői. Nála ez nem mint valami, az állam általános hatalmától különböző, eredeti hatalom jelenik meg, hanem mint a decentralisatio eszköze jelentkezik, utóbbi alatt nem mint nálunk Eötvös — az államhatalom hatáskörének kisebbitését. hanem a kormányzatban és igazgatásban a helyi kapcsolatjai! együtt élő p ligáinknak megfelelő önállósággal való részeseését értvén.

Főelve e részben az, hogy az általános érdekű ügyek intézése az összességre, a részleges érdeküké az összesség ama részére, az egyént illetőké az egyénre tartozik. Ez alapon kívánja az önkormányzatnak saját belső ügyeiben függetlenségét, a szervek választását.

A Constant municipalis hatalma tehát az önkormányzatot — melyet a helyi ügyekre szorításánál fogva ugyan nem egészen helyesen fog fel — ennek relativ függetlenségét jelenti az országos végrehajtó hatalom alatt. Szükségesnek tartja azt azért, mert

¹⁾ Aretin-Rotteck: Staatsrecht III. 25. és köv. I., Rotteck: Verfassungsrecht III. 480. és köv. I.

a helyi kapcsolat a közhöz való ragaszkodásnak, a hazaszeretetnek tulajdonképeni forrása s mert az önkormányzat nélkül a részek teapednek, minden erő csak a központban gyűjtetik össze.¹⁾

Midőn Constant-ban a modern államnak, az egyéni szabadságnak elszánt bajnokát látjuk, csodálkozunk kellene tán azon, hogy mint az alkotmányos állam tanának írói általában, ő se tud felemelkedni az alkotmányos államnak azon magasabb alakjáiig, melyet ma a jogállam neve alatt ismerünk. Bár minduntalan az angol államszervezetet állítja oda követendő például, annak azt a lényeges vonását, hogy az egyes a jogi határokon túlmenő államhatalommal szemben bírói jogvédelemben részesül, szintén nem veszi észre.

Ezt azonban nem nehéz megértenünk. Mindenesetre az alkotmányos államot kellett előbb úgy az elméletnek, mint a tényleges államéletnek megalkotni, hogy annak magasaid) alakja: az önmagát is működésében a joguralom alá helyező, ezt a joguralmat bírói védelemmel biztosító állam, az egyesnek az alkotmánybani szabadsága mellett a közigazgatásbani szabadsága is lehetséges legyen. Constant korában pedig épen arról van még szó, hogy ezt az alkotmányos államot az elmélet kifejtsé, az államélet megvalósítsa.

A jogállam némely követelménye azonban már Constant előtt is egészen tisztán áll, bár eredetiséggel e részijén nem dicsekedhetik.

A ministeri felelősség mellett ugyanis mellőzhetetlennek látja, hogy a végrehajtás alsó szervei is egyenesen felelősek legyenek.²⁾ mert ha csak a minister felelős, ki a törvénytelen rendeletet adta, azáltal a felelősség oly magas pontra helyeztetik, hogy azt az egyes polgár nem képes érvényesíteni. A felelősségnek tehát érvényesülni kell az alkotmányos hierarchia minden fokán.

Jól látja, hogy ez az alsóbb szervek engedet mességi kötelességének bizonyos határok közé szorítását vonja maga után. De ezt ismét az alkotmányos állam mellőzhetlen követelményének tekintti, mert a korlátlan engedelmesség a polgár szabadságát,

¹⁾ Principes XII. fej.. Reflexions II. jegyzet.

²⁾ Már Mirabeau követeli az alkotmányozó gyűlésen . Choix de rapport I 296. l..

teljesen kiszolgáltatja a végrehajtó hatalomnak. Még a katonai engedelmségnek is határai vannak.

Igaz, hogy az engedelmségi kötelesség határául csak azt tűzi ki, hogy az alsóbb szerv a vett parancsot a felsőbb szerv hatásköre és az előírt forma szempontjából vizsgálhassa, nem véve észre, hogy a cél-elérésére, az egyesnek az önkénytől való mentesítésére ez még nem elegendő.

De élesen kikel az ellen az 1815-ben megszüntetett, később azonban más formában ismét behozott rendszer ellen, hogy az alsóbb szervet csak a felsőbbség engedélye mellett lehessen bíróilag feleletre vonni. Kívánja, hogy az alsóbb szervet ne mentesítse a felelősség alul a felsőbbnek törvénytelen rendeletére való hivatkozás.¹⁾

VIII.

Constant az alkotmányos államra vonatkozó tanainak fentebb kiemelt főelvei még hazájában is ellenmondással találkoztak.

A királyt a valódi állatnéletből egészen kirekesztő felfogására a doctrinairek azt mondták: ez annyit jelent, hogy miután a királynak sérthetetlennek és felelőtlennek kell lenni, tehát semmi se legyen. Az alkotmányos monarchiát abban látták, hogy a király nemcsak uralkodik, hanem kormányoz is.

Nem ismerték el a minis terek önálló hatalmát sem a constani felfogása szerint. A király és a ministerek viszonyát úgy látták, hogy ez nem két külön államhatalomnak viszonya, hanem a hatalom egyedül a királyé, ki ezt ugyan alkotmányszerű szervei, a ministerek útján gyakorolja. Ezáltal még nem lesznek a ministerek a király szolgai közegeivé, tisztán passiv szerepre kárhozottatott. ügynökeivé, mert működésüket az alkotmány írja körül s eblnm rejlik önállóságuk. De nem ismerték el a ministereknek Constant szerinti önálló hatalmát már annálfogva sem, mert. nem fogadták el a parlamenti kormányrendszert, melylyel az előbbi szükségképen együttjár.

De nem fogadta el Constant tanának sajátos részeit — csekély kivételektől eltekintve — különösen a német tudomány,

¹⁾ Principes XI. fejr. Reflexions III. fejr. Rcspons d. min. III., IV. fejr.

melynek a XIX. század negyedik évtizedétől kezdődő, a jogállam egyik értelemben vett jelszava alatt megjelenő iránya (Rotteck, Welcker, Daldmann) és az alkotmányon állam tanának régebbi angol-francia iránya közt a Constant-féle alkotmányos-liberális irány átmenetet képez.

Az alkotmányos állam tanánál vált legteljesebben nyilvánvalóvá, hogy a nemzetek politikai élete egységes elméletek szerint nem rendezhető be, mert ezt a történeti előzmények, a nemzeti jellem döntik el.

Az alkotmányon állam francia tana elfogadhatatlan volta németeknél, mert a történeti alapok annak teljesen ellentmondottak.

A német államok, miután a régi birodalom romjain épen a királyság ereje által lettek államokká, nem fogadhatták el a monarchiának azt a színleges alakját, minővé az a Constant constructiójában vált. Midőn a modern alkotmányosságot elfogadták, ezt tették anélkül, hogy az 1820. évi bécsi záractának a souverainitásra és királyságra nézve vallott tételétől alapjában eltértek volna.

Az elmélet is ragaszkodott ehhez az így felfogott, »monarchikus elvhez*· s még Constant-hoz legközelebb álló képviselői sem fogadták el az államhatalmaknak a francia elv szerinti elválasztását, a monarchiának a francia alkotmányos-liberális irány szerinti felfogását.¹⁾

Azt a német alkotmányos államtan is elismerte, hogy pusztán a végrehajtó hatalomnak a királyra ruházass nem elég, mert a királyi hatalomban vannak oly functiók, melyek a végrehajtást messze meghaladják. De azért nem látták indokoltnak egy negyedik hatalomnak felállítását, mely által a király az államhatalmak közti vitában a legfőbb bíró lenne. Egyáltalán hogyan gyakorolja ezen hatalmát, miután az alkotmányos elv szerint semmiféle személyes parancsa nem érvényes?

A német felfogás a Constant-féle liberális-alkotmányos felfogással szemben az alkotmányos királyságot a király valódi souvcoerainitásában és a nemzet politikai szabadságában együttesen látta, mi mellett a királyi hatalomnak tényleges nagyobb ereje,

¹⁾ Rotteck k: Vernunft recht 62., 67 köv. §-ok.

vagy annak több-kevesebb alárendelése foglalhat helyet anélkül, hogy a valódi alkotmányos monarchia lényege, a királynak önálló, határozó része az államhatalomban, megtámadatnék és a királya nép egyszerű meghatalmazottjává, vagy a többi hatalmakat csupán egyensúlyozó hatalommá válna. A népképviselőben megjelenő nemzeti akaratból és a királyi akaratból, mint Önálló erőkből, kell előállni egymás kölcsönös mérséklése, szükség szerinti korlátozása útján az állami akaratnak, anélkül, hogy az egyik a másikat magának teljesen alárendelné.

A németek a monarchának a kormányzatban való pozitív részvételét a királyság elutaeíthatatlan követelményének tekintették. A királyságnak élő valóságát kívánták, mely a Constant-féle minden reális hatalmat nélkülöző, árnyékkirályságot meg nem tűri. Hegel mondását, hogy a királynak, ki az állam személyisége. csak az a feladata: az igen-t kimondani és az i-re a pontot feltenni.¹⁾ csak abban az értelemben fogadták el, hogy minél inkább nyer az államfejlődés kapcsán a törvény, az államigazgatás rendezett menete területet, annál inkább veszíthet a király egyénisége korábbi jelentőségéből.

Nem fogadta el a német felfogás a ministerek önálló hatalmára vonatkozó tant sem, mert azt vallották, hogy ámbár a király ministerei által gyakorolja a végrehajtó hatalmat, ez nem azt jelenti, mintha a ministerek kinevezte lésüknél fogva maguk rendelkeznének a király nevében a rájuk szállított hatalommal, hanem azt, hogy a király maga rendelkezik, de valamelyik minister ellenjegyzése mellett.

Constant sajátos tanai a német államtudományra alig hatottak. Legközelebb áll még hozzá az alkotmányosságnak a tan-széken. irodalomban és parlamentben egyaránt lelkes előharczosa, az alkotmányos állam tanának náluk első rendszeres kifejtője: Rotteck.²⁾ Ő is azonban inkább egész alkotmányos felfogásának

¹⁾ Rechtsphilosophie 273. §.

²⁾ Bár még az alkotmányos államnak dualistikus felfogása van meg nála (kormány is kormányzót lak), az alkotmányosságot a népszabadságot a kormányával szemben biztosító intézmények összeszáéégelten látja, jelentékenyen előmozdította az alkotmányos eszméknek a németeknél térfoglalását. Határozottan szem leszállt a monarchikus elvnek német felfogásával. L. főleg Vernunft recht 72. és kóv. §-ok, a Staatslexikon Constitution. Charte. Staatsverfassung című czikkei.

szellemében, mint az egyes kérdések felfogásában, még inkább abban a törekvésében, hogy mint politikus az alkotmányosság-
nftk nála tulajdon képen észjogi alapra helyezett elveit a hazai viszonyokra alkalmazza, áll közel a Constant irányához.

Ellenben határozottan megállapítható a Constant hutása Stein Lőrinczre.

Utóbbinál a Constant szabályozó hatalmából áll elő az államfői hatalom, bár más alapon, Hegel hatása alatt az állam személyiségi felfogása alapján levezetve és ez már nem u Constant-íele semleges, hanoín az állami öntudatot képviselő, aotiv hatalom#¹⁾ Részben a Constant által kifejtettek alapján lesznek a ministerek is nála az államélet önálló tényezőivé, ezt is azonban nem a fejedelmi semlegességből, hanem egészen funkciójuknak főleg a rendeleti jog által nyert önállóságából vezetve le.²⁾

Constant jelentősége abban áll, hogy az alkotmányos király ságnak összes követelményeit éles elmével, világosan, köz érthetően kifejtve, ezen elveknek a legszélesebb körben elterjedé séi. a kÖ2tudatba átmenőiet a legnagyobb mértékben elősegítette. Mondhatjuk, az alkotmányosság nagy kérdéseinek tanítójává lótt, nemcsak saját kora számára, mert az általa hirdetteknek nagy része elavultnak ma se tekinthető.

Különös jelentősége pedig a tudományra abban áll, hogy az államfői hatalomra vonatkozó tanával ezen hatalom temé szetének további tisztázásához nagyban hozzájárult; rámutatott a ministerek által gyakorolt hatalomnak az államfőitől külön válására és önállóságára, melynek felvétele nélkül a parla menti kormányrendszer meg nem magyarázható; a minister! felelősséget helyes alapjára helyezte s abban az államhatalmak közti harmonia biztosítékát felismerte, annak nem az egyes intézkedéshez, hanem az általános szabályalkotó mozzanathoz kapcsolódását kiemelte s rámutatott arra, hogy ezen intézmény az alkotmányos királyság lehetőségének fő feltétele.

¹⁾ Die vollziehende Gewalt. I. Alig. Teil I—III.

²⁾ U. a. m. I. Die verfassungsmässige Regierungsrecht.